

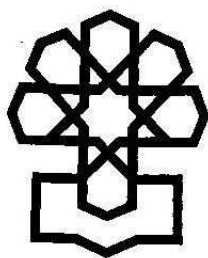

تحلیل آثار و نتایج نظام انتخاباتی

مجلس شورای اسلامی

(با تأکید بر چند نصاب های اکثریتی معمول در دوره دوره انتخابات)

تهیه و تدوین: بهمن شاد خلیلی

مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی

۱۳۹۸

سرشناسنامه: نژادخلیلی، مهدی، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور: تحلیل آثار و نتایج نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی (با تأکید بر حدنصاب‌های اکثریتی
معمول در ده دوره انتخاباتی)/تهیه و تدوین مهدی نژادخلیلی.
مشخصات نشر: تهران: مجلس شورای اسلامی، مرکز پژوهشها، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۷۰۰ ص.: جدول، نمودار.
شابک: ۵-۷۴-۶۳۵۰-۶۰۰-۹۷۸: ۷۰۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۶۸۷.

موضوع: ایران. مجلس شورای اسلامی -- انتخابات -- تاریخ

موضوع: Iran. Islamic Parliament -- Elections -- History

موضوع: ایران. مجلس شورای ملی -- انتخابات -- تاریخ

موضوع: Iran. Parliament -- Elections -- history

شماره اف: ۵: ایران. مجلس شورای اسلامی. مرکز پژوهشها

رده‌بندی: JQ1۷۸۷/۵

رده‌بندی دیگری: ۳۲۰/۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۹۳۰۰۶۶

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

عنوان: تحلیل آثار و نتایج نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی (با تأکید بر حدنصاب‌های
اکثریتی معمول در ده دوره انتخابات)

تهیه و تدوین: مهدی نژادخلیلی

ناشر: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

صفحه‌آرا: اکرم جدیدی

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۸

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۰۰,۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

فصل اول - چارچوب نظری	۳۹
۱-۲. تعاریف	۴۲
۱-۲-۱. انتخابات، قانون انتخابات و شیوه‌های تدوین و تصویب آن	۴۳
۱-۲-۲. نظام انتخاباتی و اجزای شاکله آن	۴۸
۱-۲-۳. طبقه‌بندی نظام‌های انتخاباتی	۵۳
۱-۲-۳-۱. نظام‌های اکثریتی	۵۴
۱-۲-۳-۲. نظام‌های تناسبی	۵۷
۱-۲-۳-۳. نظام‌های مختلط (ترکیبی)	۵۹
۱-۲-۳-۴. سایر نظام‌های انتخاباتی	۶۰
۱-۲-۴. گزینش بهترین نظام انتخاباتی	۶۲
۱-۳. قوانین و نظام انتخاباتی در انتخابات پارلمانی ایران	۶۵
۱-۳-۱. قوانین و نظام انتخاباتی در دوره مشروطه	۶۶
۱-۳-۱-۱. نظام‌نامه انتخابات صنفی (مصر ۷۰، شهریور سال ۱۲۸۵)	۶۷
۱-۳-۱-۲. نظام‌نامه انتخابات دودرجه‌ای (مصر ۱۲۸۰)	۶۸
۱-۳-۱-۳. قانون انتخابات عمومی یک‌درجه‌ای (مصر ۱۲۹۰)	۷۰
۱-۳-۱-۴. جمع‌بندی	۷۱
۱-۳-۲. قوانین و نظام انتخاباتی در دوره پهلوی	۷۲
۱-۳-۲-۱. اصلاحات قانون انتخابات مجلس شورای ملی	۷۴
۱-۳-۲-۲. قانون انتخابات مجلس سنا	۷۵
۱-۳-۳. قوانین و نظام انتخاباتی در دوره جمهوری اسلامی	۷۵
۱-۳-۳-۱. سابقه قوانین و نظام انتخاباتی	۷۶
۱-۳-۳-۲. تلاش‌های انجام شده برای اصلاح نظام انتخاباتی	۸۱
۱-۴. نگاهی به تجربه فرانسه در زمینه نظام اکثریت دومرحله‌ای	۸۵

۱-۴-۱. مبانی و آیشخور تاریخی نظام انتخاباتی	۸۶
۱-۴-۲. کارکرد نظام انتخاباتی	۸۹
۱-۴-۳. سیاست اصلاح نظام انتخاباتی	۹۲
۱-۵. تأثیر نظام اکثریت دومرحله‌ای بر تکوین نظام حزبی و احزاب سیاسی	۹۴
۱-۵-۱. تأثیر نظام اکثریت دومرحله‌ای بر نظام حزبی و احزاب سیاسی در فرانسه	۹۵
۱-۵-۱-۱. تأثیر بر نظام حزبی	۹۵
۱-۵-۱-۲. تأثیر بر احزاب	۹۸
۱-۵-۲. علل عدم تکوین حزب سیاسی و نظام حزبی در ایران	۱۰۰
۱-۸-۲-۱. تشکیلات حزبی و فعالیت سیاسی در فرهنگ ایرانی - اسلامی	۱۰۲
۱-۵-۲-۲. ساختارشکنی و افراطی‌گرایی احزاب تازه‌تأسیس	۱۰۳
۱-۵-۲-۳. عدم تحمل آرای متغایر و گرایش به انحصارطلبی	۱۰۳
۱-۶. متدولوژی و محورها - املی تحقیق	۱۰۴
۱-۶-۱. متدولوژی	۱۰۵
۱-۶-۲. محورها و مؤلفه‌های اصلی تحقیق	۱۰۸
۱-۶-۲-۱. بستر سیاسی	۱۰۸
۱-۶-۲-۲. قطعیت نتایج انتخابات	۱۰۹
۱-۶-۲-۳. تناسب انتخاباتی	۱۱۷
۱-۶-۲-۴. درجه نمایندگی و پشتوانه مردمی	۱۲۷
۱-۶-۲-۵. وضعیت انتخاب قطعی در مرحله دوم	۱۲۹
۱-۶-۲-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم	۱۳۲
۱-۶-۲-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم	۱۳۶
۱-۶-۲-۸. دامنه جغرافیایی انتخابات	۱۳۷
فصل دوم- اکثریت مطلق	۱۴۱
۲-۱. مقدمه	۱۴۳
۲-۲. اولین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۵۸-۱۳۵۹)	۱۴۷

۱۴۸	۲-۲-۱. فضای حاکم بر انتخابات
۱۴۹	۲-۲-۱-۱. بستر سیاسی
۱۵۴	۲-۲-۱-۲. جریان انتخابات
۱۵۶	۲-۲-۲. قطعیت انتخاباتی
۱۶۲	۲-۲-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات
۱۶۵	۲-۲-۴. تناسب انتخاباتی و پشتوانه مردمی
۱۷۲	۲-۲-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم
۱۸۶	۲-۲-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم
۱۹۲	۲-۲-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم
۱۹۶	۲-۲. دومین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۳)
۱۹۸	۲-۳-۱. فضای حاکم بر انتخابات
۱۹۸	۲-۳-۱-۱. بستر سیاسی
۲۰۲	۲-۳-۱-۲. جریان انتخابات
۲۰۵	۲-۳-۲. قطعیت انتخاباتی
۲۰۸	۲-۳-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات
۲۱۱	۲-۳-۴. تناسب انتخاباتی و پشتوانه مردمی
۲۱۹	۲-۳-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم
۲۳۱	۲-۳-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم
۲۳۸	۲-۳-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم
۲۴۲	۲-۴. جمع بندی

فصل سوم - اکثریت یک سوم ۲۴۵

۲۴۷	۳-۱. مقدمه
۲۵۱	۳-۲. سومین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۷)
۲۵۲	۳-۲-۱. فضای حاکم بر انتخابات
۲۵۳	۳-۲-۱-۱. بستر سیاسی

- ۲۵۸ ۳-۲-۱-۲. جریان انتخابات
- ۲۶۰ ۳-۲-۲. قطعیت انتخاباتی
- ۲۶۴ ۳-۲-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات
- ۲۶۸ ۳-۲-۴. تناسب انتخاباتی و پشوانه مردمی
- ۲۷۸ ۳-۲-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم
- ۲۸۶ ۳-۲-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم
- ۲۹۱ ۳-۲-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم
- ۲۹۴ ۳-۲-۸. چهارمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۱)
- ۲۹۵ ۳-۳-۱. فضای حاکم بر انتخابات
- ۲۹۶ ۳-۳-۱-۱. بستر سیاسی
- ۲۹۸ ۳-۳-۱-۲. جریان انتخابات
- ۳۰۰ ۳-۳-۲. قطعیت انتخاباتی
- ۳۰۳ ۳-۳-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات
- ۳۰۶ ۳-۳-۴. تناسب انتخاباتی و پشوانه مردمی
- ۳۱۳ ۳-۳-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم
- ۳۲۶ ۳-۳-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم
- ۳۳۲ ۳-۳-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم
- ۳۳۴ ۳-۳-۸. پنجمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۵-۱۳۷۴)
- ۳۳۵ ۳-۴-۱. فضای حاکم بر انتخابات
- ۳۳۶ ۳-۴-۱-۱. بستر سیاسی
- ۳۳۹ ۳-۴-۱-۲. جریان انتخابات
- ۳۴۱ ۳-۴-۲. قطعیت انتخاباتی
- ۳۴۴ ۳-۴-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات
- ۳۴۸ ۳-۴-۴. تناسب انتخاباتی و پشوانه مردمی
- ۳۵۸ ۳-۴-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم

۳۷۰.....	۳-۴-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم.....
۳۷۷.....	۳-۴-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم.....
۳۷۸.....	۳-۵. جمع‌بندی.....

فصل چهارم- اکثریت يك چهارم..... ۳۸۳

۳۸۵.....	۴-۱. مقدمه.....
۳۸۷.....	۴-۲. ششمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۹-۱۳۷۸).....
۳۸۷.....	۴-۲-۱. فضای حاکم بر انتخابات.....
۳۸۸.....	۴-۲-۱-۱. بستر سیاسی.....
۳۹۱.....	۴-۲-۱-۲. جریان انتخابات.....
۳۹۳.....	۴-۲-۲. فضا انتخاباتی.....
۳۹۷.....	۴-۲-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات.....
۴۰۳.....	۴-۲-۴. تناسب انتخاباتی و سواد مردمی.....
۴۱۴.....	۴-۲-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم.....
۴۲۱.....	۴-۲-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم.....
۴۲۵.....	۴-۲-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم.....
۴۲۷.....	۴-۳. هفتمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۲-۱۳۸۱).....
۴۲۸.....	۴-۳-۱. فضای حاکم بر انتخابات.....
۴۲۸.....	۴-۳-۱-۱. بستر سیاسی.....
۴۳۱.....	۴-۳-۱-۲. جریان انتخابات.....
۴۳۴.....	۴-۳-۲. قطعیت انتخاباتی.....
۴۳۷.....	۴-۳-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات.....
۴۴۰.....	۴-۳-۴. تناسب انتخاباتی و پستوانه مردمی.....
۴۵۲.....	۴-۳-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم.....
۴۵۸.....	۴-۳-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم.....
۴۶۱.....	۴-۳-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم.....

- ۴-۴. هشتمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۶-۱۳۸۷) ۴۶۴
- ۴-۴-۱. فضای حاکم بر انتخابات ۴۶۵
- ۴-۴-۱-۱. بستر سیاسی ۴۶۶
- ۴-۴-۱-۲. جریان انتخابات ۴۷۰
- ۴-۴-۲. قطعیت انتخاباتی ۴۷۱
- ۴-۴-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات ۴۷۳
- ۴-۴-۴. تناسب انتخاباتی و پشتوانه مردمی ۴۷۸
- ۴-۴-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم ۴۸۹
- ۴-۴-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم ۴۹۸
- ۴-۷. پایه آرای منتخبین مرحله دوم ۵۰۲
- ۴-۵. نهمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۰-۱۳۹۱) ۵۰۴
- ۴-۵-۱. فضای حاکم بر انتخابات ۵۰۵
- ۴-۵-۱-۱. بستر سیاسی ۵۰۵
- ۴-۵-۱-۲. جریان انتخابات ۵۰۸
- ۴-۵-۲. قطعیت انتخاباتی ۵۰۹
- ۴-۵-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات ۵۱۲
- ۴-۵-۴. تناسب انتخاباتی و پشتوانه مردمی ۵۱۶
- ۴-۵-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم ۵۲۷
- ۴-۵-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم ۵۳۵
- ۴-۵-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم ۵۳۹
- ۴-۶. دهمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۴-۱۳۹۵) ۵۴۱
- ۴-۶-۱. فضای حاکم بر انتخابات ۵۴۲
- ۴-۶-۱-۱. بستر سیاسی ۵۴۳
- ۴-۶-۱-۲. جریان انتخابات ۵۴۶
- ۴-۶-۲. قطعیت انتخاباتی ۵۴۷

۵۵۱	۴-۶-۳. دامنه جغرافیایی مرحله اول و دوم انتخابات
۵۵۴	۴-۶-۴. تناسب انتخاباتی و پشتوانه مردمی
۵۶۶	۴-۶-۵. انتخاب قطعی در مرحله دوم
۵۷۳	۴-۶-۶. سطح مشارکت در مرحله دوم
۵۷۶	۴-۶-۷. مقایسه آرای منتخبین مرحله دوم
۵۷۸	۴-۷. جمع بندی

فصل پنجم: تحلیل یافته‌ها و بررسی عوامل مؤثر ۵۸۵

۵۸۷	۵-۱. مقدمه
۵۸۸	۵-۲. بستر سیاسی
۵۸۸	۵-۲-۱. انتخابات مجالس اول: انتخابات چندحزبی
۵۸۹	۵-۲-۲. انتخابات مجالس سوم و سوم: انتخابات تک‌قطبی
۵۹۰	۵-۲-۳. انتخابات مجالس چهارم و پنجم: انتخابات دو‌قطبی
۵۹۱	۵-۲-۴. انتخابات مجالس ششم: انتخابات چندحزبی
۵۹۲	۵-۲-۵. انتخابات مجالس هفتم، هشتم و نهم: انتخابات تک‌قطبی
۵۹۳	۵-۲-۶. انتخابات مجالس دهم: انتخابات دو‌قطبی
۵۹۴	۵-۲-۷. جمع بندی
۵۹۵	۵-۳. قطعیت نتایج انتخابات
۵۹۵	۵-۳-۱. تأثیر حدنصاب انتخاباتی
۵۹۶	۵-۳-۱-۱. اکثریت مطلق
۵۹۷	۵-۳-۱-۲. اکثریت یک‌سوم
۵۹۷	۵-۳-۱-۳. اکثریت یک‌چهارم
۶۰۲	۵-۳-۲. نقش سایر عوامل مؤثر
۶۰۲	۵-۳-۲-۱. نقش بستر سیاسی و رفتار رأی‌دهندگان
۶۱۳	۵-۳-۲-۲. نقش تعداد نامزدها
۶۲۲	۵-۳-۲-۳. نقش اندازه حوزه‌های انتخابیه

- ۶۲۷ ۵-۳-۳. جمع بندی
- ۶۲۹ ۵-۴. دامنه جغرافیایی انتخابات
- ۶۳۰ ۵-۴-۱. اکثریت مطلق
- ۶۳۰ ۵-۴-۲. اکثریت یک سوم
- ۶۳۲ ۵-۴-۳. اکثریت یک چهارم
- ۶۳۵ ۵-۴-۴. جمع بندی
- ۶۳۶ ۵-۵. تناسب انتخاباتی
- ۶۳۷ ۵-۵-۱. اکثریت مطلق
- ۶۳۸ ۵-۵-۲. اکثریت یک سوم
- ۶۳۹ ۵-۵-۳. اکثریت یک چهارم
- ۶۴۰ ۵-۵-۴. جمع بندی
- ۶۴۳ ۵-۶. درجه نمایندگی و پشیمانی مردمی
- ۶۴۴ ۵-۶-۱. نقش حدنصاب انتخاباتی
- ۶۴۶ ۵-۶-۲. نزول شأن نامزدها
- ۶۴۸ ۵-۶-۳. جمع بندی
- ۶۴۹ ۵-۷. وضعیت انتخاب قطعی در مرحله دوم
- ۶۵۰ ۵-۷-۱. میزان تغییرات
- ۶۵۲ ۵-۷-۲. عوامل مؤثر
- ۶۵۲ ۵-۷-۲-۱. بستر سیاسی
- ۶۵۳ ۵-۷-۲-۲. نقش اندازه حوزه های انتخابیه
- ۶۵۵ ۵-۷-۲-۳. وضعیت منتخبین در مرحله اول
- ۶۵۸ ۵-۷-۳. جمع بندی
- ۶۶۰ ۵-۸. سطح مشارکت در مرحله دوم
- ۶۶۰ ۵-۸-۱. میزان تغییرات
- ۶۶۲ ۵-۸-۲. عوامل مؤثر

پیشگفتار

هنر دریغی است بر دست رفته زیبایی. حتی اگر بر زیبایی‌های از دست رفته دریغ دریغ بگوییم، هنر را پاس داشتیم و این کم نیست؛ زیرا هنوز قادر به تمیز و تشخیص هستیم. دست آخر آنها که گمان می‌کنند، نه تنها ظاهر هنرهای که آفریده ایم محو می‌شود و هرگز قابل تکرار نیست، این سخن «آرتور»^۱ است. را بخوابگردها^۲ نخوانده‌اند که «ما می‌توانیم به دانایی خود بیفزاییم، اما نمی‌توانیم از آن بزداییم».

ارائه قرائت‌ها و درک دریافت‌های مختلف و متفاوت در مورد نظام انتخاباتی در انتخابات مجلس شورای اسلامی، به خصوص فرمول انتخاباتی آن، تازگی ندارد. از همان روزهای نخست انقلاب اسلامی که موضوع تدوین و تصویب لایحه قانونی انتخابات مجلس و برگزاری انتخابات مطرح گردید و به تقلید از نظام انتخاباتی فرانسه، نظام اکثریتی دومرحله‌ای با حدنصاب اکثریت مطلق به عنوان نظام انتخاباتی مجلس تصویب پذیرش قرار گرفت، بحث‌ها شروع شد.

از همان ابتدا، دو جهت‌گیری متباین در رویکرد به فرمول انتخاباتی مجلس آشکار شد: از یک سو، ضرورت و لزوم رفع آثار و پیامدهای ظاهراً زیانبار فرمول دومرحله‌ای، و از سوی دیگر، واکنش‌های صوری یا سطحی در قبال این ضرورت. در این میان، هرچه این ضرورت بیشتر احساس می‌شد، واکنش‌های سطحی نیز شدت و دامنه بیشتری می‌یافت. در بین

1. Arthur Koestler

2. The Sleepwalkers

آن «ضرورت» و در اثنای این «واکنش‌ها»، «واقعیت» حلقه مفقوده‌ای بوده که کمترین طرفدار و نازل‌ترین توجه را به خود معطوف کرده است.

برخی معتقدند که این فرمول، هزینه‌های اجرای انتخابات و هزینه‌های تبلیغات انتخاباتی را افزایش می‌دهد، سطح مشارکت سیاسی را در مرحله دوم کاهش داده، تعداد کرسی‌های راه یافته به مرحله دوم را افزایش می‌بخشد، منتخبین مرحله دوم با درصد پائینی از آرا وارد مجلس می‌شوند و برگزاری مرحله دوم اثربخشی لازم را ندارد. درحالی‌که واقعیت این است که برخی از این موضوعات را نمی‌توان «مشکل یا مسئله» فرض کرد تا با طرح آن در فرمول دوم مرحله‌ای خرده گرفت. این موضوعات، «کارکردهای عادی، ذاتی و معماری فرمول دوم مرحله‌ای» هستند و زمانی که این فرمول انتخاب می‌شود، باید پیامدهای طبیعی، عادی آن را نیز پذیرفت. بسیار پیش‌تر از ما، این فرمول در کشور فرانسه مورد عمل قرار گرفته و همین آثاره پیامدها را، حتی در مقیاسی وسیع‌تر از انتخابات ما، به بار آورده و از سال ۱۹۵۸ تا کنون هیچ صاحب‌نظری حداقل از این منظر به این فرمول انتخاباتی خرده نگرفته است.

مجلس در مقام پاسخ به ضرورت‌ها، به نمایندگی از ملت حق تصمیم‌گیری دارد و مطابق اصل (۶۲) قانون اساسی باید مشخص کند که فرمول فعلی مناسب است یا خیر. اگر آثار و پیامدهای آن زیانبار است و منجر به ناعداسی از حاکمیت می‌شود، باید کنار گذاشته شود. برعکس، چنانچه آثار و نتایج آن با روح عدالت انتخاباتی، «مخوانی دارد و می‌تواند منافع تمامی گروه‌ها و نظام سیاسی را تضمین کند، در جایگاه نمایندگی ملت، باید بر بقای آن پافشاری نماید. با این حال، اقدامات تقنینی سه دهه اخیر، راستای اصلاح نظام انتخاباتی مجلس نشان داده که همه‌جانبه‌نگر نبوده است و تمامی ابعاد قضیه را در نظر نگرفته و فقط معادله سیاسی را مورد خطاب قرار داده است. اینکه کلیه اصلاحات قانون انتخابات مجلس که منجر به تغییر حدنصاب انتخاباتی و تنزل آن شده، در اواخر دوره‌های قانونگذاری اتفاق افتاده است، نشان می‌دهد که نگاهی جامع، فراگیر و همه‌جانبه در این خصوص حاکم نبوده است. مجلس اول در واپسین روزهای فعالیت خود حدنصاب اکثریت مطلق را به اکثریت یک‌سوم کاهش داد. مجلس پنجم نیز اکثریت یک‌سوم را به اکثریت

یک چهارم تخفیف داد و مجلس نهم نیز اکثریت یک چهارم را به اکثریت یک پنجم تغییر داد و اگر کمی در اصلاح قانون انتخابات شتاب به خرج می داد، دهمین دوره انتخابات مجلس با حدنصاب یک پنجم برگزار می شد. جالب اینجاست که هیچ یک از این مجالس علی رغم پیگیری برگزاری انتخابات آتی با حدنصاب موردنظر خود، به هدف خود نائل نشده اند و انتخابات مجلس بعدی با حدنصاب قبلی برگزار شده است.

اقدامات اصلاحی به جای یافتن فرمولی جایگزین و یا اصرار بر بقای فرمول فعلی، در هر موردی که به اصلاح قانون انتخابات مجلس انجامیده، حدنصاب انتخاباتی را کاهش داده است، و در سال های اخیر آنچنان از ارزش و اعتبار آن کاسته شده که اگر ادعا کنیم در انتخابات آینده یک نامزد انتخاباتی می تواند با بسیج کردن اهالی چند روستا، حدنصاب لازم را احراز کند، سخن بی گرافه نگفته ایم. هرچه حدنصاب کاهش یافته، اما بر آثار و پیامدهای ناگوار آن افزوده شده است. البته بوده و هستند منتقدان عملکردی خیرخواهی که به دنبال اصلاح اساسی فرمول انتخاباتی و اتخاذ یک نظام انتخاباتی مناسب اند و از اقدامات آنها می توان به نهضت شکست خورده استانی شدن حوزه های انتخابیه مجلس^۱ اشاره کرد که از سال های پایانی مجلس پنجم شکل گرفته و تاکنون نیز ادامه دارد و البته توفیقی نداشته است.

اگر تا دیروز سهواً، کارکردهای عادی فرمول دومرحله ای، به عنوان مشکل فرض می شد، اکنون با تنزل مستمر و تدریجی حدنصاب انتخاباتی و رسیدن از نظام اصلی دومرحله ای، آثار و پیامدهای مضر دیگری ایجاد شده که مجدداً ضرورت نامزد، خصوص فرمول انتخاباتی را مطرح کرده است. اگر تا دیروز خرده می گرفتیم که اشکالات مطرح شده نمی تواند مشکل فرض شود و کارکرد عادی این فرمول انتخاباتی است، امروز جانب اصلاح حدنصاب را می گیریم؛ زیرا آثار و تبعات ناشی از دستکاری نظام دومرحله ای، این بار متوجه خود مجلس است، نه عدم تأمین منافع سایر گروه ها. حدنصاب پایین، کارکردهای طبیعی نظام دومرحله ای را از بین برده و در مقابل، معضلات جدی به بار آورده است؛ پشتوانه مردمی و درجه نمایندگی و تناسب انتخاباتی مجلس و نمایندگان را کاهش داده است، اعتبار و اقتدار و مشروعیت سیاسی مجلس را تحت الشعاع قرار داده است، اعتبار نمایندگی

مجلس را زیر سؤال برده است، و هنوز برخی از بهانه‌های موجود برای پایین آوردن حدنصاب حل نشده است؛ از جمله اینکه هنوز انتخابات مرحله دوم در کشور برگزار می‌شود و تکلیف بخشی از کرسی‌های مجلس در مرحله دوم تعیین می‌گردد.

این تنزل اشتراط تا کجا می‌خواهد ادامه یابد؟ آیا مجلسی که باید «عصاره فضایل ملت»^۱ باشد، با این حدنصاب انتخاباتی می‌تواند فضیلت داشته باشد؟ آیا با این راهی که پیموده‌ایم، بر فضیلت و دانایی خود افزوده‌ایم یا از آن کاسته‌ایم؟ آیا باید همچنان بر افتخارات، فضایل و خاطراتی که در اوایل انقلاب اسلامی و در انتخابات مجالس اول و دوم کسب کرده‌ایم، حسرت خورده و دریغ بگوییم؟ این افتخارات، معصومیت از دست رفته‌ای است که در این سال‌ها گم شده است و می‌خواهیم بر آنها دریغ دریغ بگوییم و از این طریق هنر را پاس بداریم، باشد که منقول افتد.

هدف از این تحقیق بررسی آثار و پیامدهای فرمول اکثریت دومرحله‌ای در انتخابات مجلس شورای اسلامی است. این آثار و پیامدها، همان آثاری است که از آنها گهگاه در برخی محافل به عنوان مشکلات فرمول انتخاباتی دومرحله‌ای یاد می‌شود. با مطالعه ده دوره انتخابات مجلس، ضمن اینکه آثار و پیامدها، مذکور مورد بررسی قرار گرفته است، آثار و نتایج زبانباری که دستکاری نظام دومرحله‌ای در تنزل حدنصاب انتخاباتی متوجه انتخابات مجلس کرده، بررسی شده است.

بررسی این آثار مستلزم دسترسی به نتایج مراحل اول و دوم انتخابات، مخصوصاً تعداد آرای نامزدهای شکست خورده بود. اگرچه برای دسترسی به این اطلاعات با موانع زیادی روبه‌رو شدیم، ولی در نهایت از طریق اطلاعیه‌های ستاد انتخابات کشور که در هر دوره از انتخابات در روزنامه‌های مهم منتشر شده، به این مهم دست یافتیم. در تهیه جدول‌های این کتاب که حاوی داده‌های مربوط به تعداد آرای نامزدهای منتخب و یا شکست خورده می‌باشد، نهایت دقت به عمل آمده تا خطایی در ذکر آنها رخ ندهد و نویسنده برای اطمینان شخصاً تهیه و طراحی آنها را عهده‌دار بوده است.

۱. مطابق فرمایش حضرت امام خمینی (ره)، مجلس عصاره فضایل ملت است.

از آنجا که جدول‌ها بخش عظیمی از حجم کتاب را به خود اختصاص داده و چاره‌ای جز آوردن آنها نبود، مطالب کتاب با دو رویکرد ارائه شده است: در رویکرد اول هر دوره انتخابات به صورت جداگانه و موردی بررسی شده تا از پراکندگی مطالب خودداری گردد. برای مثال، محققى که به دنبال تحقیق در مورد انتخابات دوره سوم مجلس است، می‌تواند اختصاصاً به این قسمت مراجعه کند. در رویکرد دوم، سعی شده آثار و نتایج حاصل از حدنصاب‌های انتخاباتی در ده‌های مختلف به صورت تطبیقی و تحلیلی ارائه شود. محققى که به دنبال مقایسه آثار و نتایج حدنصاب‌های انتخاباتی در دوره‌های مختلف مجلس است، می‌تواند به فصل پنجم مراجعه کند.

البته نوعی عدم تناسب بین حجم فصول کتاب، مخصوصاً فصل چهارم در قیاس با سایر فصول به چشم می‌خورد. این عدم تناسب قهری بوده و گریزی از آن نیست؛ زیرا تعداد دوره‌های انتخاباتی که با حدنصاب اکثریت یک‌چهارم برگزار شده، بیشتر از سایر حدنصاب‌هاست و همین امر حجم مطالب فصل چهارم را افزایش داده است. از این بابت از اساتید و پژوهشگران نکته‌سنج‌پوزش می‌طلبیم.

در پایان، نویسنده بر خود فرض می‌داند مراتب سپاسگزاری خود را از زحمات دوستان و سروران گرامی در دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی که زمینه طرح و بررسی و چاپ این اثر را فراهم نمودند، اعلام نماید. همچنین از زحمات مسئولان محترم کتابخانه مرکزی تبریز که نسخ روزنامه‌های قدیمی را به این منت در اختیار اینجانب قرار دادند، قدردانی می‌کنم.

مهدی نژادخلیلی